

BIHARI PÉTER
nyugdíjas középiskolai tanár, PhD

Aetas 40. évf. 2025. 1. szám, 112–127.
ISSN 0237-7934
DOI 10.14232/aetas.2025.1.112-127
www.aetas.hu

A nemzetgyűlés és a bűnbakok (1920–1922)

ABSTRACT. *The National Assembly and the Scapegoats, 1920–1922.* The representatives of the unique National Assembly of 1920–1922 (elected by an extensive franchise and with secret ballot) devoted a lot of time and energy to find answers to the most important question: who lost Hungary during and after the Great War. For the majority of these representatives it was obvious that the defeat and the subsequent revolutions proved to be the work of subversive elements, largely the omnipresent Jews and their sinful Budapest. What's more: the whole liberal era (after 1867) was culpable, as it was urban, liberal, and receptive to Jewish assimilation. They wanted to achieve a radical break with this past and bring about a Christian, national, and agrarian Hungary. Their efforts were partially successful (numerous clause-law, cane-penalty law), but István Bethlen's politics of consolidation put an end to their wildest hopes. The study is largely based on parliamentary protocols, not widely used by scholars so far.

Keywords: *National Assembly, radical nationalism, anti-semitism, anti-liberalism, incipient consolidation*

A nemzetgyűlés különleges helyzete

Az alábbi tanulmány az 1920–1922-es – több tekintetben különlegesnek nevezhető – nemzetgyűlés képviselőinek eszméit kívánja vizsgálni, elsősorban a közelebbi és a távolabbi múlttal kapcsolatos nézeteiket. Miként vélekedett a magyar parlament 219 képviselője a háborúról, a békéről, a forradalmakról, illetve a dualizmus korszakáról, s közelebbről: kit vagy kiket tartottak felelősnek Magyarország „kálváriájáért”?¹ Lehetetlen ugyanis nem észrevenni, hogy miközben a legtöbb szereplő folyamatosan arról beszélt, hogy a háború elvesztését „köztudottan” a háterszág nemzetellenes erői okozták, ebből mégsem alakult ki a németek tördőfés-elméletéhez hasonlóan burjánzó legenda; a nyilatkozatokat és hivatkozásokat – a nemzetgyűlési naplókön kívül – csak jobboldali politikusok, publicisták elszórt mondataiból lehet összegyűjteni.² A nemzetgyűlés vitáiról mostanáig nem született részletes feldolgozás a történeti irodalomban; az alábbi tanulmány erre tesz kísérletet, remélve, hogy ezzel sikerül közelebb kerülni a magyar tördőfés-legenda vizsgálatához.

Az első sajátosság az, hogy 1920–1926 között egykamarás parlament működött, a felsőházat csak 1926-ban állították vissza. Másodsorban: az 1920. januári nemzetgyűlési választások a korábbiaknál jóval demokratikusabbak voltak; a Friedrich-féle választójogi rendelet

¹ Jászi: *Magyar kálvária, magyar föltámadás*, i. m.

² A magyar „tördőfésről” újabban: Turbucz: *Horthy Miklós beszédei 1919–1923 között*, 196–197.; Veszprémy: *A Horthy-rendszer megszilárdulásának története*, 20–21.; a német és a magyar „tördőfés” összehasonlítása: Bihari: *Lövészárkok a háterszágban*, 242.

széles körű, egyenlő, titkos és a nőkre is kiterjedő választójoggal ruházta fel a (csonka) ország felnőtt lakosságát.³ A népességnek körülbelül negyven százaléka kapott szavazati jogot, amellyel a jogosultak legalább nyolcvan százaléka élt. Mindezt azonban ellensúlyozhatta a még javában tartó – elsősorban a szociáldemokrata párt ellen irányuló – megfélemlítés és terror, amelynek következtében a párt nem indult a választásokon. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a megfélemlítő akciók inkább a választások légkörére hatottak, a szavazás napján már aligha befolyásolták közvetlenül azok eredményét.

A választásokat a Kisgazdapárt és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) nyerte, ez a két párt alkotta – elsősorban többség birtokában – a kormányt támogató erőt, az ellenzéki képviselők elenyésző kisebbségben voltak. Legalább ilyen lényeges emellett az, hogy a nemzetgyűlés képviselőinek zöme, közel kilencven százaléka „új ember” volt a parlamenti politikában; visszaszorult a „régí nagybirtokos-nagypolgári uralkodó elit”, előtérbe került a „birtokos parasztság és a keresztény városi középrétegek”, amelyek „a háború előtti konzervatív-liberális rendszerrel és a forradalmi munkásmozgalommal is szemben álló, egyszerre reformista, társadalmi mobilitást és reformokat akaró, ám ugyanakkor nacionalista, vallásos és antiszemita törekvések hordozói lettek”.⁴ „Az 1920-as nemzetgyűlés jóval ’népközelibb’ volt, mint a dualista korszak országgyűlései” – foglalta össze a közelmúltban Révész Sándor.⁵ Röviden: demokratikusabb volt, és vélhetően többé-kevésbé kifejezte a választók aktuális vágyait és törekvéseit.

Feltűnő, hogy a képviselők mennyire komolyan gondolták, hogy a nyilvánvaló katasztrófák ellenére és azok nyomán egy új Magyarország alapköveit rakják le, illetve kezdik felépíteni. Miközben átérezték a veszteséget, egy rendszerváltás legfőbb részesei kívántak lenni – annál is inkább, mert „a nemzeti szuverenitás kizárólagos törvényes képviselőinek” tarthatták magukat (ahogy az 1920: I. törvénycikk is kimondta). Rakovszky István házelnök már a nemzetgyűlés alakuló ülésén így fogalmazott: „...főtörekvésünk legyen, hogy egy hatalmas, egy szebb, egy erőteljes boldog keresztény Magyarországot teremtsünk.”⁶ Haller István kultuszminiszter pedig kijelentette: „Mi azt akarjuk, hogy egy szociálisan berendezett mintáulam vonzóereje pótolja azt az imperiális erőt, amelyet tőlünk jogtalanul elvitattak.”⁷ Homonnay Tivadar a botbüntetésről szóló törvény vitájában annyit jegyzett meg: „T. Nemzetgyűlés! Kivételes időket élünk, tehát kivételes törvényeket kell hoznunk.”⁸ Kószó István pedig leszögezte: „Mi új hazát akarunk alapítani, új hazát a magyar erkölcsök alapján, s annak megmegtelyezői jobb, ha távol tartják magukat ettől a hazától.”⁹ Ismét mások a kétéves mandátum lejártakor – mintegy visszamenőleg – fogalmazták meg elvárásaikat, mint Benárd Ágoston korábbi miniszter, aki csalódott abban, hogy „a keresztény és nemzeti gondolatnak és az ebben való újjászülésünknek leghatalmasabb konzerváló erejét a nemzetgyűlés fogja szolgálatni”.¹⁰ Végül érdemes idézni egy olyan törvény indoklását, amely a „nemzeti újjászülést” nem tiltással, korlátozással vagy büntetéssel akarta előmozdítani; mégpedig a budapesti egyetem közgazdaságtudományi karának létrehozásáról rendelkező jogszabályt. „Már a háború alatt nyilvánvalóvá vált [...], hogy hazánk összeomlás előtt áll, ha a gazdasági erőket

³ Romsics: *Magyarország története a XX. században*, 134–136.

⁴ Romsics: *Magyarország története a XX. században*, 135.; L. Nagy: *Bethlen liberális ellenzéke*, 22.

⁵ Révész: *Húzzuk a keresztünk*, 52.

⁶ *Az 1920-as Nemzetgyűlés Naplói*. 2. ülés, 1920. február 18. I. kötet, 15.

⁷ *Naplók*, 35. ülés, 1920. április 26. II. 280.

⁸ *Naplók*, 65. ülés, 1920. június 22. III. 512.

⁹ *Naplók*, 244. ülés, 1921. augusztus 5. XII. 333.

¹⁰ *Naplók*, 315. ülés, 1922. február 16. XVII. 294.

nem iparkodik restaurálni” – mondta Schandl Károly előadó, egyúttal világossá téve, hogy a törvényjavaslat a „magyar faj” és egyúttal a keresztény középosztály megerősítését célozza.¹¹ (Benárd és Schandl szóhasználatára árulkodó: úgy akarnak haladni, hogy konzerválnak és restaurálnak.)

A képviselők ambícióinak a munkakedvük is megfelelt. Napra pontosan két év alatt a nemzetgyűlés 315 plenáris ülést tartott, 112 törvényjavaslatot tárgyal meg és fogadott el; a naplók 17 kötete mintegy kilencezer oldalt tesz ki. Rendszeresen üléseztek nyaranta és szombatoként is, mi több: a 276. ülést 1921. december 23-án, a 280. ülést 1921. december 31-én, szilveszterkor tartották. „Soha parlament többet nem dolgozott, mint ez” – vélte az utolsó előtti ülésen Griger Miklós, egy később a legitimistákhoz csatlakozó pap-képviselő.¹² Az egyes ülések kezdetén azonban sok panasz hangzott el, amiért a képviselők egy része ritkán látogat el a parlamentbe, így a határozatképesség veszélybe kerül. A honatyák korántsem légius térben dolgoztak; az 1920–1922-es évek izgalmas eseményei hatottak a nemzetgyűlés tanácskozásaira. A kormányzóválasztást követte a békeszerződés aláírása, az elcsatolt területekről menekülők érkezése, a románok és a szerbek kivonulása a megszállt országrészekből, az ébredő magyarok akciói, IV. Károly király visszatérési kísérletei, a soproni népszavazás stb. Ugyancsak lényeges, hogy még fennállt számos háborús korlátozás (internálás, cenzúra stb.); az ország gazdasági helyzete nem javult, a pénzügyek állapota alighanem tovább romlott.¹³

Miniszterelnöki expozék

Mindjárt az első ülésen Rakovszky István házelnök az országot ért kivételes katasztrófát a tatárjáráshoz és Mohácshoz hasonlítva kiemelte: „A mai katasztrófa ezen két katasztrófának összes hátrányát egyesíti magában.” Magyarazatként pedig hangsúlyozta, hogy „el lettünk árulva”; most a „saját véreink árulása folytán süllyedtünk oda, ahol vagyunk”.¹⁴ A belső árulás motívuma így azonnal megerősítést kapott. Az a nézet, hogy a jelen katasztrófája mintegy az összes korábbit egyesíti magában, gyorsan közhellyé vált. Gróf Széchenyi Viktor szerint: „A Mohi-pusztá, Mohács, Világos nem hoztak erre a szerencsétlen magyar nemzetre nagyobb megpróbáltatásokat, mint a mostani idők.”¹⁵ A konzervatív Berzeviczy Albert egy előadásában ugyanezzel az összehasonlítással élt: „Ha jelenlegi katastróphánkat a nekünk szánt békeszerződés rendelkezései szerint mérlegeljük, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy az elmúlt nagy nemzeti katastrópháinknak majdnem összes jellegzetes vonásait egyesíti magában, s így a legnagyobb és legsúlyosabb válság, mely életerőnket eddig próbára tette. Nagy vér- és vagyonvesztéssel és – valljuk be – nagy erkölcsi romlással is járt már a hosszú és vereséges háború; anyagi és erkölcsi romlásunkat roppant mértékben fokozta azután a belső fölfordulás és lelkiismeretlen kalandorok barbár rémuralma.”¹⁶

Az alakuló ülés első szónoka Huszár Károly volt, a kereszténypárti miniszterelnök, aki – éppen Berzeviczy várakozásaival ellentétben – olykor már-már államférfiúi erényeket

¹¹ *Naplók*, 109. ülés, 1920. szeptember 23. V. 529.

¹² *Naplók*, 314. ülés, 1922. február 15. XVII. 173.

¹³ Tomka: *Az első világháború és a trianoni béke gazdasági hatásai Magyarországon*, i. m.; Pogány: *Az állami pénzpólitika Magyarországon, 1918–1924*, i. m.

¹⁴ *Naplók*, 2. ülés, 1920. február 18. I. 15.

¹⁵ *Naplók*, 122. ülés, 1920. november 6. VI. 286.

¹⁶ Berzeviczy: *Nemzeti katastrópháink*, 69.

csillogtatott.¹⁷ Legfontosabb célnak a „keresztény kurzust”, a „magyar öncélúságot” (ezt tehát nem Gömbös Gyula „találta fel”) és az „agrár-demokráciát” jelölte meg, s rendkívül keményen ítélte el a helyzet felelőseit. „Évtizedeken át szisztematikusan előkészített belső rothasztás” okozta – véleménye szerint – a „keresztre feszített magyarság” kálváriáját. „A polgári elemek gyengesége folytán óráról-órára folyton balfelé tolódott a nemzet, és a végső pillanatban egy tudatos árulásnak következtében csaknem a pusztulás elé került” – jelentette ki.¹⁸ Hozzátette: mindenkinek lakolnia és bűnhődnie kell, aki a nemzeti katasztrófa okozója volt; a kormány példát fog statuálni.

Utódjának, az ugyancsak kereszténypárti Simonyi-Semadam Sándornak kevesebb politikusi erény jutott, ám a közelmúlt elítélésében nem kevésbé bizonyult határozottnak. A kereszténység és a magyarság jelszava volt „az a bűvös szó, amely megtörte a vörös rombolásnak minden gonosz varázsát” – kezdte, majd kitért a felelősökre. „Én tisztában vagyok azzal és számításban tartom, hogy a nagy felfordulásnak 99%-ában zsidók voltak a tényezők.”¹⁹ Megjegyzendő, hogy a 99% amolyan vándor-motívummá vált, sokan használták – olykor megengedően 90%-os arányt emlegetve. A miniszterelnök közölte továbbá, hogy „tényleg megállapítottuk annak szükségességét, hogy az elmúlt kormányok már 1918-tól kezdve egészen a bolsevizmus letöréséig, sőt visszamenőleg is felelősségre vonassanak”.²⁰ Különösnek tűnhet, de Simonyi valójában mérséklően próbált hatni, mintegy visszatartani a nagyon is harcias képviselőket a meggondolatlanul radikális zsidóellenes lépésektől, hogy azután alaposabb megfontolás után rendezhessék a helyzetet. („Tessék elhinni, a zsidógyűlölet, a zsidók elleni antipátia nem ér annyit, mint Magyarország épsége” – mondta.²¹)

A nemzetgyűlés munkáját újabban áttekintő Püski Levente úgy látja: „A nemzetgyűlés első időszakát egyértelműen az érzelmi megközelítés uralta. A jelen–múlt szembeállítás a jó–rossz egyszerű dichotómiája mentén történt”; „a jelen legitimációja a múlt tagadására épült” – az első időszakban egyértelmű és határozott antiszemita tartalommal.²² Érdeemes ehhez hozzáfűzni, hogy az elítélt múltat a képviselők zöme nem kizárólag az 1918–1919-es időszakban találta meg, hanem – mint látni fogjuk – hosszabb időtávban gondolkodva csaknem ugyanannyira a korábbi „liberális” évtizedekben. Dichotómiákból nem kevés akadt: a nemzetgyűlés tagjai folyamatosan alkalmazták (egyebek mellett) a keresztény–liberális, a vidék–Budapest és a magyar–zsidó ellentétpárokat, amelyek mindegyikének a jó–rossz/isteni–ördögi antagonizmust kellett felidézni.

Talán meglepő, hogy e rövid időszak harmadik kormányfője, Teleki Pál gróf – hosszúra nyúlt és elég részletes expozéjában – nem adott történelmi áttekintést, nem próbálta értékelni a közelmúlt eseményeit. Nem tudnánk, hogyan vélekedett a háborús vereségről, ha nem fejtette volna ki egy néhány évvel későbbi beszédében: „Jobban összeroppantunk s azután mélyebbre süllyedtünk, mint azt a körülmények kényszere okozta, és mint azt gazdaságilag vagy politikailag meg lehetne magyarázni. Az okokat társadalmi téren kell keresni. A különben áldásos gazdasági fellendülés folytán a XIX. sz. végére a lelkekben gyökeret vert a materialismus, idegen ideológiáknak kritika nélküli átvétele és bálványyszerű imádata, a középosztálynak, a nemzeti gondolatvilág ezen oszlopának lassú gazdasági összeomlása, a

¹⁷ Berzeviczy: *Búcsú a Monarchiától*, 256.

¹⁸ *Naplók*, 1. ülés, 1920. február 16. I. 3.

¹⁹ *Naplók*, 13. ülés, 1920. március 17. I. 124.

²⁰ *Naplók*, 14. ülés, 1920. március 18. I. 129. A büntetés és felelősségre vonás fontosságáról egykorú forrás: Kozma: *Az összeomlás 1918–19*, 380.

²¹ *Naplók*, 53. ülés, 1920. június 5. III. 221.

²² Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, 239.

művelt elemeknek nemzetnélküli és elnemzetietlenedő elemekkel való átítatása és a liberalizmus hamis, internationalisáló felfogása a lelkeket részben fogékonnyá tette a radikalizmus iránt, részben meggyőződésükben megingatta, részben eltompította. Ebbe a hangulatba toppant a Wilson-féle idealistikus utópia tizennégy pontja. Az állami hatalmi tényező is felmondta a szolgálatot s a legvadabb radikalizmus így felszabadult és fékevesztett propagandája azt teremtette, ami következett: a Károlyi-uralom anarchikus-chaotikus állapotát, aztán a bolsevizmust.”²³

Mint látható, Teleki egyértelműen azoknak a széles táborát gyarapította, akik az 1918-as összeomlást hosszabb távú folyamatokkal magyarázták (amelyekhez nyilván rövid távú hatások is hozzájárultak). A társadalmi, de még inkább az erkölcsi tényezők kiemelése a keresztény politikusok sajátja. Huszár Károly (már nem kormányfőként) például ezzel üdvözölte a földreformtörvény-javaslatot: „Ennek a nemzetnek beteg a lelke, ennek a nemzetnek inficiálva van az egész szellemi élete.”²⁴

A Teleki Pált 1921 áprilisában követő Bethlen István gróf is több, hosszabb távon érvényesülő tényezővel magyarázta az 1918-as összeomlást, amelyek közül a „nemzeti intelligencia” gazdasági megrendülését nevezte elsődlegesnek.²⁵ Programadásként hármas jelszót fogalmazott meg: „...nemzeti, keresztény és agrár irányzatot követünk.”²⁶ Majd ugyanezt megismételte a kormány 1921. decemberi átalakításakor: „Kifejtettem [ti. áprilisban] a nemzeti, keresztény és agrár irányzatot”²⁷ – vagyis a „keresztény” és „nemzeti” jelszavak mellett ő is (akárcsak a korszak más politikusai) egyenrangú harmadik követelésként említette az „agrár”-t. S amint a másik kettőről, úgy ez utóbbról is elmondható, hogy sokértelmű volt: alapvetően a vidéki és (kis)gazda érdekek képviselését jelentette (számosan agrár-demokráciáról ábrándoztak²⁸), azonban még inkább – kifejezetten tagadásként – az új kurzus város- és különösen főváros-ellenességét (nagyjából Horthy gyakran idézett 1919. novemberi beszédének szellemében). A nemzetgyűlési képviselők Budapestet elítélő nyilatkozataiból terjedelmes összeállítás készíthető, itt csak jelzésszerűen következzen néhány: „...az a politika, amely 1918. október 31-ét és 1919. március 21-ét ránk hozta, az igenis a városok bűne volt.”²⁹ (Rupert Rezső) „Nem is a városok, csak Budapest!”³⁰ (Gaál Gaszton); „Judapest csinálta a forradalmat!”³¹ (Griger Miklós); „Az utóbbi évtizedekben szinte közmondásossá vált a romlatlan magyar falvakban, hogy minden rossz Budapestről jön.”³² (Schandl Károly) „Budapest utcáival együtt [?] mindenkor a nemzetköziségnek, a destrukciónak erőforrásává, kútforrásává vált.”³³ (Schandl Károly) „... a magyar faj az Angyalföldre meg a pinceodúba szorult.”³⁴ (Kovács Emil). Usetty Ferenc megfogadta: „nem fogjuk többé megengedni, hogy ez a főváros minden lehessen, csak magyar nem és minden lehessen, csak keresztény nem”³⁵ – a

²³ Teleki: *Válogatott politikai írások és beszédek*, 177.

²⁴ *Naplók*, 125. ülés, 1920. november 10. VI. 421.

²⁵ *Naplók*, 175. ülés, 1921. április 19. IX. 188.

²⁶ *Naplók*, 175. ülés, 1921. április 19. IX. 184.

²⁷ *Naplók*, 263. ülés, 1921. december 7. XIII. 202.

²⁸ *Naplók*, 200. ülés, 1921. június 2. X. 355.

²⁹ *Naplók*, 6. ülés, 1920. február 26. I. 61.

³⁰ *Naplók*, uo.

³¹ *Naplók*, uo.

³² *Naplók*, 47. ülés, 1920. május 26. III. 89.

³³ *Naplók*, uo.

³⁴ *Naplók*, 73. ülés, 1920. július 30. IV. 111.

³⁵ *Naplók*, 20. ülés, 1920. március 29. I. 298.

megoldás az lehetne, hogy „a specifikusan magyar fajgondolat” adjon irányt a keresztény Budapestnek (Vass József).³⁶ Haller István miniszter a *numerus clausus*ként ismertté vált törvény benyújtásakor leszögezte, hogy az egyetemektől „várunk először is tudósokat, de nem Piklereket, nem Jásziakat [így!], nem Alexandereket”, hanem magyar lelkű tudósokat; továbbá célja a vidéki egyetemek fejlesztése Budapest helyett, mert azokban „nem kozmopolita, hanem elsősorban magyar légkör” uralkodik.³⁷ Egyébként a nemzetgyűlés ülésein többször is élénken vitatták, hogy a vidék vagy a város, a gazdák vagy a tisztviselők szenvedtek-e többet a háború és a forradalmak idején, s ki vagy kik álltak ellen keményebben a vörös uralomnak (a tanítók-tanárok magatartását például többen kifogásolták), és végső soron melyik réteg érdemel több és gyorsabb állami segítséget. A viták implicite arról is szóltak, hogy ki „a nép”.

A képviselőket alighanem legjobban érdeklő ügyben Bethlen elsőre annyit mondott, hogy elismeri, „jelenleg van zsidókérdés az országban”, ám hozzátette: „ellene vagyok mindenféle lármás antiszemitizmusnak”; a problémát a keresztény középosztály erősítésével kell megoldani, a jogegyenlőség alapján.³⁸ 1921. decemberi beszédében azonban ennél tovább ment. Egyfelől leszögezte, hogy a keresztény politika „nem az üldözés és a gyűlölet politikája”, hanem a szeretet és a kibékítés, másfelől – a múlttól szólva – elismerte: „a zsidóságnak egy bizonyos része annak idején hadat üzent volt a keresztény vallásnak, hadat üzent volt történelmi tradícióinknak...”³⁹ A szóhasználat alapján azt lehetne hinni, hogy a miniszterelnök valamilyen távoli múltban történt dolgokat próbált felidézni, amelyeknek nincs nagy hatásuk a jelenre. Mindenesre százalékos becslésekbe nem bocsátkozott a „zsidóság” bűnrészeségét illetően.

Radikalizmus és bűnbakképzés (1920)

Mint láttuk, az első időszakban (ez jó néhány hónapot jelent, nagyjából a földreform-törvény 1920. novemberi elfogadásáig) a nemzetgyűlés erőteljesen érzelmi alapon politizált, döntően a jó–rossz dichotómiája mentén közelítette meg a múltat és a jelent. Emberek és csoportok sokaságát – mint a nemzeti katasztrófa fő felelőseit – sorolták a bűnbakok közé. Csak a fontosabbakat említve: Károlyi Mihályt és Jászi Oszkárt (érdekes, hogy kettőjükéről együtt sohasem esett szó), a Galilei-kört, a szabadkőműveseket, a bolsevikokat, a szociáldemokratákat, a liberálisokat, a bécsi politikát, a (destruktív, pacifista) sajtót, elvértve a (dolgozó vagy egyetemre járó vagy választójoggal bíró) nőket, a cseheket és az összes többivel együtt mindig a zsidókat. (A hazai nem magyar nemzetiségekről nem esett szó.) Ha végignézzük az 1920. év törvényein, látható, hogy szinte bármelyik alkalmas volt arra, hogy a „miért veszítettünk?” kérdéskör előkerüljön a parlamenti viták során. Hiszen például a XV. tc. az árdragító visszaélésekkel foglalkozott, a XXV. tc. az egyetemi beiratkozással („numerus clausus”) XXVI. tc. a vagyon, erkölcsiség és a személyiség hatályosabb védelmével („botbüntetés”), a XXXII. tc. az adócsalással, a XXXVI. tc. a földbirtok helyesebb megoszlásával. Az interpellációk és a napirend előtti felszólalások, a háborús „kivételes intézkedések” fenntartásáról vagy az indemnitásról szóló viták is szinte mindig a bűnbakkeresésbe torkolltak.⁴⁰

³⁶ *Naplók*, 47. ülés, 1920. május 26. III. 95.

³⁷ *Naplók*, 96. ülés, 1920. szeptember 2. VI. 150, 154.

³⁸ *Naplók*, 175. ülés, 1921. április 19. IX. 189.

³⁹ *Naplók*, 263. ülés, 1921. december 7. XIII. 205.

⁴⁰ Bihari: *Lövészárkok a hátszágban*, 75–76.

Károlyi, a „züllött szívű és züllött elméjű mágnesivadék” bűneként természetesen a magyar hadsereg „szétzülesztését” rótták fel – bár a szónokok szívesebben beszéltek „Károlyi-ék”-ről, jelezve, hogy a grófot csupán bábnak tekintik.⁴¹ Régi ellensége, Vázsonyi Vilmos szerint már régóta „folyt egy csendes összeesküvés Magyarország forradalmasítására, a front felbomlasztására”, Károlyit pedig „egy kis társaság hatalmába kerítette”.⁴² Klebelsberg Kunó belügyminiszter megjegyezte, hogy „a forradalom egyik fő oka Károlyi Mihálynak tehetség-telensége volt. Egy ambiciózus, de tehetségtelen ember akart egy világtörténelmi momentumban egy nemzetet vezetni, képtelen volt rá, kiragadták gyenge kezeiből a gyeplőt, ez okozta a forradalmat.”⁴³ Feltűnő, hogy Andrássy Gyula gróf is csatlakozott a szétzülesztést (lényegében árulást) emlegetőkhöz, kijelentve: „Az igazság valóban az, hogy dicső hadseregünket ellenségeink szét nem verték, de, sajnos, szétverték a magyarok.”⁴⁴ A gróf azt is ki nyilvánította, hogy csatlakozik a keresztény–nemzeti irányvonalhoz, a „hazafiatlan, nemzet-ellenes szellem” leküzdésére, amely „egy kártékony, veszedelmes pacifizmust hirdetett”⁴⁵, sőt a „zsidókérdést” érintve egyenesen odáig ment, hogy „az ország érdekében szükséges annak a fajnak [!] bizonyos térfoglalását korlátozni, visszaszorítani”.⁴⁶ Nehéz megállapítani, hogy a meggyőződés vagy a politikai helyezkedés játszott-e nagyobb szerepet ebben.⁴⁷

A háború elvesztése és 1918–1919 folytonos viták tárgya volt. Huber János szerint „Zsidók fegyverezték le a magyar hadsereget! Zsidó tisztok!” Majd „ők fogadták meg a leghitványabb magyart, Károlyit”.⁴⁸ Hozzátette: „A Károlyi-forradalom kitörése zsidó érdek volt, ezt senki sem tagadhatja”⁴⁹; illetve: „a zsidóság legelőször a katonai szellemnek üzent harcot” [így!] – magyarázta Kiss Menyhért.⁵⁰ Griger Miklós ugyanakkor kijelentette, hogy „a háborút előbb-utóbb Károlyiék aknamunkája nélkül is elveszítettük volna”.⁵¹ A harcias Gömbös Gyula azért is sürgette „a zsidókérdés intézményes megoldását”, mert a nagy háborút „nálunk a zsidóság befolyásolta Hinterland vesztett[e] el”.⁵² A *numerus clausus*-ról mondott beszédében e gondolatot tudományos alapra helyezte, amennyiben (H. S. Chamberlain műveit felhasználva) arra jutott, hogy minél nagyobb az adott országban a zsidók száma, aránya, annál nagyobb a „letörés, szétbomlás”. Márpedig ez az arány a központi hatalmaknál, azon belül Magyarországon volt a legmagasabb: „tehát az a tanulság, hogy a világháborúban a zsidók száma az egyes államokban kifejtett ellenállás nagyságával fordított arányban van”.⁵³ Fangler Béla azt állította: „Bárhogyan tiltakozzék is a zsidó sajtó, bebizonyított tény és igazság, hogy ebben az országban a zsidók csinálták a Károlyi-féle forradalmat [...], csinálták

⁴¹ *Naplók*, 29. ülés, 1920. április 19. II. 55.; 89. ülés, 1920. augusztus 18. IV. 541.

⁴² *Naplók*, 202. ülés, 1921. június 6. X. 427–428.

⁴³ *Naplók*, 314. ülés, 1922. február 15. XVII. 195.

⁴⁴ *Naplók*, 7. ülés, 1920. február 27. I. 71.

⁴⁵ *Naplók*, 150. ülés, 1920. február 22. VIII. 82.

⁴⁶ *Naplók*, 198. ülés, 1921. május 31. X. 270.

⁴⁷ A gróf hosszabb folyóiratcikkekben is taglalta – a különösen a „zsidókérdést” illetően – átalakult nézeteit. Az 1920. januári választásokkal kapcsolatban elismerte, hogy „Ebben a hangulatban történtek az általános választások, melyek természetszerűleg alkalmazkodtak az uralkodó szenvedélyhez, az antiszemitizmushoz. A győzelmes választási jelszavak mind az antiszemitizmus szótárából vetettek.” Andrássy: *A belpolitikai helyzet*, 323.

⁴⁸ *Naplók*, 27. ülés, 1920. április 16. I. 480.

⁴⁹ *Naplók*, 30. ülés, 1920. április 20. II. 81.

⁵⁰ *Naplók*, 284. ülés, 1922. január 9. XIV. 399.

⁵¹ *Naplók*, 241. ülés, 1921. augusztus 2. XII. 277.

⁵² Gömbös: *Válogatott politikai beszédek és írások*, 66–67.

⁵³ Gömbös: *Válogatott politikai beszédek és írások*, 73–74.

meg a szocialista majd a kommunista forradalmat. Ők az okai annak, hogy a hadsereg szét lett züllesztve.”⁵⁴

Újból felbukkant a háborús évek állandó témája, a fronton vérző magyar, versus a hátszágban nyereszkeszidő dichotómiája: „...láttuk, hogy míg a mi magyarjaink kint a Doberdón és a Kárpátokban védelmezik hazánkat, addig papírbakancsokat adnak alájuk a legnagyobb részben zsidó szállítók.”⁵⁵ Más megfogalmazásokban: „A harctéren nem voltak percentszerű arányokban”⁵⁶; „Minden magyar vitéz volt, csak a zsidó volt gyáva.”⁵⁷ A mesterségesen szított forradalmak természetesen „idegenek voltak a magyar faj véréből” (Barla-Szabó József);⁵⁸ Griger tényként kezelte, „hogy a zsidóság egy része részt vett a lelkek forradalmasításában”.⁵⁹ Az ÉME-vezető, Hegedűs György úgy gondolta, hogy „Magyarországon a kommunizmust a zsidóság készítette elő, az ő szabadkőműves pincéiben”.⁶⁰ Méhely Kálmán hozzátette, hogy sem a „vörös forradalom”, sem a „fehér reakció” nem a magyar társadalomból fejlődött ki; az előbbi zsidó, az utóbbi pedig német – míg a magyarság tunya és passzív.⁶¹ A veszély nagyon is jelen idejűnek látszott; például az egyik képviselő szerint: „A tisztviselők 80 %-a ma is zsidó és kommunista.”⁶² Feltűnő Szabó József szóhasználata, aki – egyébként a frissen megkötött „Bethlen–Peyer paktumra” utalva – a polgári pártok „háta támadását” emlegette az MSZDP részéről 1918-ban.⁶³

1914 nyarát, a háború kirobbanását – amiről egyesek azért megjegyezték, hogy odáig vezetnék vissza a katasztrófa kezdetét – sokan sokféle erőnek tulajdonították: bécsi köröknek, szabadkőműveseknek stb. Csak egy igazán tájékozott és széles látókörű férfiú, Hegedűs Loránt pénzügyminiszter miatt érdemes kitérni erre, aki meglepő kijelentést tett az általa „nagyon csúnya” adónak minősített forgalmi adó bevezetéséről szóló vitában. Ha mégis be kell hozni, az csakis a háborúnak tulajdonítható – mondta –, márpedig „ha minket békében hagytak volna [1914-ben?!], akkor most nekünk egy becsületes költségvetésünk lenne”.⁶⁴ Ezzel nem kevesebbet állított (talán feltételezhető, hogy véleményét a szélesebb közvélemény is osztotta), mint hogy Magyarország (ismét) olyan külső erők játéka lett, amelyekre hatni nem lehetett képes – amivel szemben az egyetlen alternatíva az lett volna, ha egyedül áll a földgömbön vagy az óceán közepén, a történelem és a politika minden befolyásától mentesen.

Aligha meglepő, hogy a képviselők mindig „a” zsidóságot vagy „a” zsidókat emlegették; egységes, azonos tulajdonságokat hordozó masszaként jelölték meg – stigmatizálták – a „zsidó fajt”. Leggyakrabban a zsidó hegemonia, zsidó térhódítás, zsidó befolyás, zsidó túlsúly, zsidó elhatalmasodás, zsidó térfoglalás, zsidó nyomulás szókapcsolatokkal éltek, de létezett zsidó párt, zsidó forradalom, zsidó diktatúra, zsidó bolsevizmus, zsidó sajtó, illetve zsidó mészár, zsidó csőcselék, zsidó söpredék, sőt zsidóizmus is, s mindezekkel álltak szemben a nemzeti és keresztény értékek. Minden arra mutat, hogy a képviselők többsége eleinte

⁵⁴ *Naplók*, 29. ülés, 1920. április 19. II. 55.

⁵⁵ *Naplók*, 28. ülés, 1920. április 17. II. 31.

⁵⁶ *Naplók*, 155. ülés, 1921. február 28. VIII. 265.

⁵⁷ *Naplók*, 124. ülés, 1920. november 9. VI. 398.

⁵⁸ *Naplók*, 26. ülés, 1920. április 15. I. 438.

⁵⁹ *Naplók*, 279. ülés, 1921. december 30. XIV. 231.

⁶⁰ *Naplók*, 238. ülés, 1921. július 28. XII. 196.

⁶¹ *Naplók*, 283. ülés, 1922. január 5. XIV. 379.

⁶² *Naplók*, 169. ülés, 1921. március 19. IX. 118.

⁶³ *Naplók*, 281. ülés, 1922. január 3. XIV. 296.

⁶⁴ *Naplók*, 212. ülés, 1921. június 21. XI. 115.

a legkomolyabban hitte, hogy először is azonnal kiutasítják a „galíciaiakat” (számukról a legvadabb becslések hangzottak el),⁶⁵ másodszor – mivel a „zsidókérdés” alapvetően gazdasági kérdés (noha sokaknak inkább faji) – a nyereszkesedők, uzsorások, hadiszállítók, „hazaárulók” „könny és vér által szerzett” millióit a nemzet javára mielőbb lefoglalják és szétosztják.⁶⁶ Ezért is utaltak sokan és sokszor a tisztviselők nyomorúságos viszonyaira: követelték, hogy ezeket a vagyontokat a keresztény középosztály javára csoportosítsák át. A legátfogóbb támadások egyikét Ereky Károly „biotechnológiai szakember”,⁶⁷ a Friedrich-kormány korábbi minisztere indította. „Az egykori „toprongyos házi zsidók 40 esztendő alatt” odáig fejlődtek – érvelt –, hogy „ma a Lipótvároshoz mint zsidó mágánások dirigálják Magyarország egész közgazdasági, politikai és társadalmi életét”. A háború mindezt csak tovább éllezte („tisztá zsidó uralom volt”), „céltudatos aknamunka” folyt, ezért „dőlt össze” az ország – a feladat most az, hogy „a keresztény magyarságot itt megerősítsük, és a zsidó hegemoniát megtörjük”.⁶⁸ A *numerus clausus* törvény vitájában erre rátröfölt azzal, hogy nincs fehér terror, csak zsidó terror; „el fogjuk önöket tiporni”, „az egész zsidóságot!”, mi több, „le fogják gyilkolni a zsidóságot Magyarországon!”⁶⁹ Hozzátette: büszkén ment el Kaposvárra, az ÉME gyűlésére, sőt szerinte „100 képviselő büszke arra, hogy tagja az Ébredő Magyarok Egyesületének” – ami, ha igazat mondott, a képviselőknek közel fele lett volna.⁷⁰

Az „átkos” negyven év kárhoztatása volt e radikális történelemszemlélet alapja, bár pontosabb lett volna ötven évet mondani, a dualizmus korszakát. A szónokok rendre a liberalizmus koráról beszéltek, számukra a liberalizmus a negatívumoknak azt a halmazát jelentette, amitől az „új Magyarországot” meg kell szabadítani. Majdnem annyiszor emlegették, mint a zsidóságot, gyakran együtt is, „zsidó liberalizmus”-ként, „szemita liberalizmus”-ként, esetleg „liberális-zsidó uralom” néven.⁷¹ Az ellenzéki Rupert Rezső szerint a katasztrófák után jön a bosszúvágy, a bűnbak-keresés, és a nemzetgyűlés „két bűnbakot talált, a liberalizmust és a zsidóságot”.⁷² Minthogy a liberalizmus fogalmát az elmúlt korszakhoz kötötték, óhatatlanul valami régieset, avíttat, letűntet idézett fel. Hornyánszky Zoltán azt fájalta, hogy országszerte még mindig „a régi liberális elemek és nem a keresztény gondolattól átfűtött elemek vannak vezető szerepben”.⁷³ Gömbös Gyula, a frontharcos rosszállóan említette: „Bennünket a liberalizmus szülöttei dirigáltak.”⁷⁴ A mérsékelt Giesswein Sándor, egy türelmes-pacifista keresztény politika képviselője elégedetten nyugtázta: „A régi rendszer, a régi liberális kapitalista rendszer éppen a háború által megbukott.”⁷⁵ (Igaz, egy későbbi beszédében,

⁶⁵ Mahunka Imre szerint „Budapestre igenis bevándorolt körülbelül 400 000 galíciai”. *Naplók*, 61. ülés, 1920. június 16. III. 379. A valós szám ennek legfeljebb az egytizede lehetett: Bihari: *Lövészárkok a háttérben*, 152–153.

⁶⁶ *Naplók*, 22. ülés, 1920. április 8. I. 334.

⁶⁷ Ungváry: *A Horthy-rendszer mérlege*, 93.

⁶⁸ *Naplók*, 57. ülés, 1920. június 10. III. 295–298.

⁶⁹ *Naplók*, 107. ülés, 1920. szeptember 21. V. 459. A *numerus clausus*ról újabban: Paksa: *A numerus clausus és módosítása*, i. m.; Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* II. 416. sk.

⁷⁰ *Naplók*, 108. ülés, 1920. szeptember 22. V. 504. Zinner huszonhat ÉME-tag képviselőről tud: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. 144. Ungváry szerint azonban a többi szélsőséges szervezet figyelembe véve legalább hetvenen lehettek, a szimpatizánsokat nem említve: *A Horthy-rendszer mérlege*, 96.

⁷¹ *Naplók*, 100. ülés, 1920. szeptember 10. V. 262.; 209. ülés, 1921. június 15. XI. 63.

⁷² *Naplók*, 106. ülés, 1920. szeptember 20. V. 412.

⁷³ *Naplók*, 286. ülés, 1922. január 12. XIV. 484.

⁷⁴ *Naplók*, 106. ülés, 1920. szeptember 20. V. 427.

⁷⁵ *Naplók*, 26. ülés, 1920. április 15. I. 445.

amelyben a női választójog mellett és a faji gondolat ellen szólt, a liberalizmust megengedően emlegette.⁷⁶) Megerősítette a bukás tényét Haller István miniszter, éppen a *numerus clausus* törvény vitájában, az *Egyenlőség* című hetilap egyik cikkével vitatkozva.⁷⁷ Korábban a botbüntetés-törvényjavaslat előadója kikelt az „erkölcstelen pénzszerzés” ellen, majd leszögezte: „Nekünk nem liberalizmus kell, nekünk nem felvilágosodottság kell.”⁷⁸ Amikor 1920 novemberében, midőn az ÉME némely viselt dolgai kerültek elő, Kontra Aladár így védte meg eszmetársait: „Héjjas Iván emlékeztet a Duna és a Tisza köze hálás kegyelettel meg fogja őrizni még akkor is, amikor Rupert és Drozdy képviselő urak kiseded liberális játékait már réges-régen elfeledte és réges-régen átadta a közmegvetésnek.”⁷⁹

A liberalizmussal három baj volt. Az első az, hogy a szabad versennyel és a kapitalizmussal azonosult. Ereky Károly szerint „az volt Magyarország katasztrófája, hogy az akkori képviselők és miniszterek és a régi kormányzati rendszer a szabadverseny princípiuma alapján arra az álláspontra helyezkedett, hogy az erősebb az egész vonalon tiporja le a gyöngébbet”.⁸⁰ Haller József sokkal szemléletesebb hasonlattal élt: „...a kapitalizmus, mint mindent elpusztító óriáskígyó, sziszegve hajtja maga előtt és üldözi halálra a kisegzisztenciákat.”⁸¹ Az efféle idézetek jelzik, hogy a kapitalizmusnak ezt az egyetlen, kárhozatos aspektusát ragadták meg, más vonásait nem akarták tudomásul venni. Bernolák Nándor professzor még a (sajnos internacionalista!) szociáldemokratákkal is egyetértett abban, „hogy azt a régi, tiszta kapitalista rendszert megtűrnünk nekünk nem szabad”.⁸² Nem mellesleg, sokasodtak az állam erőteljes gazdasági beavatkozását sürgető hangok. Nagy Pál például követelte, hogy „hozzunk egy rövid törvényt, amely kimondja azt, hogy 4 szobás lakásnál nagyobbat senki le [értsd: el] nem foglalhat”.⁸³ Haller István hangot adott annak a nézetének, hogy a bankoknak „nemzeti politikát kell folytatniuk”.⁸⁴

A második számú vád a liberalizmus (és kora) ellen így szólt – az elsőtől nem függetlenül: „Az utolsó évtizedekben rövidlátó, a szociális érzéketlenség átkával megvert politikusok intézték Magyarország sorsát.”⁸⁵ (Griger Miklós) A magyar néppel mit sem törődtek, annyira nem, hogy (mint az italmérésről szóló törvényjavaslat vitájában elhangzott) miközben sok „Galíciából bevándorolt kazár” pálinkával fertőzött, „mi Tisza Kálmántól Tisza Istvánig soha semmit sem tettünk, hogy megmentjük a népet ettől az átkos, gyilkos szertől”.⁸⁶ A földreformtörvény vitájában különösen sok elítélő vélemény hangzott el: „...az előző, a liberális Magyarországon nem a nép érdekében kormányoztak”; a liberális politika érzéketlen volt, „színvak a szociális nyomor iránt”.⁸⁷ Itt érdemes közbevetni, hogy míg a liberális korszakot, illetve Tisza Kálmán éveit még csak-csak lehetett szidni, addig Tisza István személyéhez – bármennyire ellentmondásos volt is egykor – csak illő tisztelettel lehetett közeledni, hiszen a háború nagy mártírjának számított, ami okozott némi zavart és zavart hallgatást a

⁷⁶ *Naplók*, 150. ülés, 1921. március 22. VIII. 75.

⁷⁷ *Naplók*, 96. ülés, 1920. szeptember 2. V. 159.

⁷⁸ *Naplók*, 91. ülés, 1920. augusztus 25. V. 7.

⁷⁹ *Naplók*, 131. ülés, 1920. november 17. VII. 88.

⁸⁰ *Naplók*, 302. ülés, 1922. január 31. XVI. 151.

⁸¹ *Naplók*, 21. ülés, 1920. április 7. I. 313.

⁸² *Naplók*, 221. ülés, 1921. július 5. XI. 334.

⁸³ *Naplók*, 225. ülés, 1921. július 11. XI. 432.

⁸⁴ *Naplók*, 294. ülés, 1922. január 21. XV. 369.

⁸⁵ *Naplók*, 17. ülés, 1920. március 24. I. 222.

⁸⁶ *Naplók*, 156. ülés, 1921. március 1. VIII. 299.

⁸⁷ *Naplók*, 121. ülés, 1920. november 5. VI. 266.

képviselők soraiban. Berki Gyula azért kimondta: „Tulajdonképpen Tisza István haláláért azok felelősek, akik körülötte a gyűlölködés gyűrűjét évtizedeken át kiépítették.”⁸⁸ 1922-re azután a viták már annyira szelídültek, hogy egyes képviselők – köztük maga Apponyi Albert gróf is – pozitívan nyilatkoztak a dualizmus évtizedeiről és a liberalizmusról („minden hibája dacára az emberiségnek igen nagy szolgálatokat tett”⁸⁹), amit aztán néhányan követtek (így Giesswein, Rupert, Szterényi József báró stb.).

A harmadik, a legfőbb baj a liberális korszak zsidó-barátsága, zsidó-pártolása volt. A képviselők nagy többsége magát az emancipációt is elvetette, illetve ahhoz kapcsolta a zsidók kárhozatos térfoglalását. Lényegében egyfajta adsza-nesze szerződésként fogták fel a dualizmus törvényhozását; az egyik oldalról a magyarság nagylelkűen jogokat biztosított, de a másik oldalról – cserébe – a zsidók ezzel hálátlanul visszaéltek, minden téren nyomultak és hatalmaskodtak. A 19. századi liberalizmus „mindent megengedett”, „minden jogot megadott” nekik, s a zsidóság hálája a kommunizmus „megcsinálását” jelentette – hangoztatta Fangler Béla.⁹⁰ Ezt a folyamatot a világháború tragédiája tetőzte be. A hosszú és a rövid távú magyarázatok ezen a ponton értek össze: a liberalizmus évtizedeinek „elnemzetietlenedése” árulások sorozata révén a háborús vereségbe torkolt; a zsidókat segítő liberális kormányok mintegy megásták a magyarság sírját. Prohászka Ottokár a *numerus clausus* vitájában elismerte, hogy „1867 óta óriási nagy haladást tett Magyarország”, de – folytatta – a kapitalizmust a zsidók csinálták, a magyarság kiszorult belőle, tönkrement.⁹¹ A szélsőségesen antiszemita Budaváry László – miután megállapította, hogy zsidókérdés mindig is létezett – azal fűzte tovább gondolatait, hogy „ezeréves magyar hazánk romlását legnagyobb mértékben a liberalizmus jegyében keblünkre ölelt zsidóság okozta”;⁹² végül tíz pontban foglalta össze radikális javaslatait a „zsidókérdés” megoldására.

A legizgalmasabb, egyúttal legnehezebb kérdést még nem tettük fel: Valóban a választóik akarátát fejezték-e ki a nemzetgyűlés képviselői, okkal gondoljuk-e, hogy a közvélemény antiliberális fordulata elsősorban azt jelentette, hogy határozott zsidóellenes intézkedéseket várnak a kormánytól és a parlamenttől? Alapvetően a képviselők saját nyilatkozataira vagyunk utalva. Amikor Budaváry László megtette a maga szélsőséges – a szakirodalomban is gyakran idézett – tíz pontos javaslatát, hozzáfűzött ahhoz még valamit, ami viszont semmilyen figyelmet sem keltett: „Bátorságot ad nekem e lépésre különösen az a tudat, hogy a magyar Nemzetgyűlésnek legalább 90 százaléka annak idején, a választások előtt választó híveinek határozott ígéretet tett arra nézve, hogy sok egyéb fontos kérdés mellett erőteljesen követelni fogja a zsidókérdés megoldását is.”⁹³ Lehetséges persze, hogy alaposan túlzott. Egy későbbi ülésen azonban Prakatúr Tamás némileg hasonlóan fogalmazott: „Hiszen ez a nemzetgyűlés [...] 90 százalékban olyanokból került ki, akik a keresztény nemzeti gondolat hívei.”⁹⁴ Érdekesen ragadta meg ugyanezt Bozsik Pál, kijelentve: a nemzetgyűlés képviselőinek „óriási többségét a magyar nemzet lelkének, a magyar faj önfenntartási ösztönének hatalmas fellobbanása küldötte ide”, hogy a nemzet testéből kiélessék a bajokat és nyavalyákat, elsősorban a zsidókérdést. S „éppen a zsidókérdés megoldása, a magyar fajnak a zsidóság

⁸⁸ *Naplók*, 268. ülés, 1921. december 14. XIII. 377.

⁸⁹ *Naplók*, 123. ülés, 1920. november 8. VI. 309.

⁹⁰ *Naplók*, 29. ülés, 1920. április 19. II. 55.

⁹¹ *Naplók*, 103. ülés, 1920. szeptember 16. V. 346.

⁹² *Naplók*, 80. ülés, 1920. augusztus 7. IV. 281.

⁹³ *Naplók*, 80. ülés, 1920. augusztus 7. IV. 280.

⁹⁴ *Naplók*, 293. ülés, 1922. január 20. XV. 296.

gazdasági és kulturális szupremáciája, hegemóniája alól való felszabadítása volt a lényege annak a programnak, amelynek alapján választóink bizalmából a legtöbben helyet foglaltak”. De – tette hozzá rosszallóan és elégedetlenül –, a zsidókérdés még mindig megoldatlan.⁹⁵

Még valami megerősíteni látszik a képviselők idézett nyilatkozatait: Az első időkben több törvényhatóság fordult különféle követelésekkel a képviselőkhez. 1920. június 21-én az elnök a „győri keresztényszocialista vas- és fémmunkások szakszervezete” által benyújtott kérvényt ismertette a zsidókérdés megoldása tárgyában.⁹⁶ Sopron város közönsége a „keresztény irányzat gyakorlati megvalósítása tárgyában” sürgette a nemzetgyűlést.⁹⁷ A bodajkiak kérése szerényebb, de konkrétabb volt; ők „az 1914 óta bevándorolt idegen honos zsidók” haladéktalan kitoloncolását akarták elérni – hozzátéve, hogy a zsidókérdés mielőbbi megoldását is sürgetik.⁹⁸ 1920 végétől ilyen kérelmeket, felszólításokat már nem tartalmaznak a nemzetgyűlés naplói. Azt a következtetést talán le lehet vonni, hogy a képviselők feltehetően nem mentek szembe választóik és a közvélemény szándékaival, amikor keresztény, nemzeti és agrárius szellemet tükröző intézkedések mielőbbi meghozatalát követelték.

Nyugtalanság és belenyugvás (1921)

Ungváry Krisztián 2012-ben megjelent könyvében indokoltan vetette fel, hogy – ismerve a nemzetgyűlés összetételét és hangulatát – „szinte érthetetlen, hogy miért nem sikerült elérni az előterjesztőknek, hogy javaslataik (a numerus clausus kivételével) akárcsak tárgyalásra kerüljenek és esetleg törvényerőre is emelkedjenek”.⁹⁹ A helyzet azonban az, hogy jó néhány törvényt – mint láttuk – mégiscsak sikerült megtárgyalni és elfogadtatni, köztük legelőször a botbüntetésről szólót, amely alapvetően az árdrágítók, csalók és uzsorások ellen irányult. (A javaslat vitájában néhányan ki is mondták, hogy elsősorban a zsidók üzelmeire csapna le, Ereky pedig meghirdette, hogy „magyar kézbe akarjuk venni a kereskedelmet”; majd a név szerinti szavazást azzal indokolta, hogy „Tudni akarjuk, ki a zsidópárt és ki a keresztény-párt!”¹⁰⁰) A szigorú rendelkezések közé sorolhatjuk az 1921:XIII. törvénycikket is „A hadiváltásról”, amely a frontszolgálatot nem teljesített férfiakra vonatkozott. Az áhított földreformtörvény csak néhány képviselő szövegeiben kapcsolódott össze a zsidókérdés megoldásával,¹⁰¹ akárcsak az új rendszer egyik alaptörvénye „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről”, amelyet 1921 tavaszán fogadtak el.

A magyarázat részben a politikai konszolidáció kibontakozásában rejlik, amelyben az ÉME fontos – noha szándékaival ellentétes – szerepet játszott. Tagjai 1920 júliusában halálos áldozatokkal járó merényletet követtek el a Club kávéház ellen, majd októberben egy tüntetés során megostromolták a Lipótvárosi Kaszinó és a Demokrata Kör helyiségeit. Válaszul a Teleki-kormány lépéseket tett, felszámolta a budapesti terrorista központokat. „A forradalomnak és ellenforradalomnak legyen már egyszer vége, és következze el a törvény uralma ebben az országban” – óhajtotta Huszár Károly.¹⁰² Immár lehetett konszolidáció-pártinak

⁹⁵ *Naplók*, 193. ülés, 1921. május 23. X. 80.

⁹⁶ *Naplók*, 64. ülés, 1920. június 21. III. 475.

⁹⁷ *Naplók*, 102. ülés, 1920. szeptember 15. V. 301.

⁹⁸ *Naplók*, 121. ülés, 1920. november 5. VI. 257.

⁹⁹ Ungváry: *A Horthy-rendszer mérlege*, 96.

¹⁰⁰ *Naplók*, 62. ülés, 1920. június 17. III. 433., 446.

¹⁰¹ *Naplók*, 124. ülés, 1920. november 9. VI. 379.

¹⁰² *Naplók*, 245. ülés, 1921. augusztus 9. XII. 346.

lenni anélkül, hogy „zsidópártinak” minősítették volna az illető képviselőt. Újabb fordulatot jelentett IV. Károly első „királypuccsa” 1921 márciusában, majd ezt követően Bethlen István gróf kormányalakítása. Témánkhoz ennek annyi köze van (túl a „konszolidált viszonyok” szükségességének ismételt deklarálásán), hogy ettől kezdve a hátralévő tíz hónapban – minden mást háttérbe szorítva – a királykérdés uralta a nemzetgyűlés tanácskozásait. A képviselők (legalább) két táborra szakadtak; a legitimisták és a Habsburg-ellenesek gyűlölködve fordultak egymás ellen, és minden alkalmat megragadtak az ellentábor lejáratására. (Miközben mindenki folyamatosan hangoztatta, hogy a „királykérdést” most nem kellene bolygatni.) Egyre többen vagy többször kértek szót „személyes megtámadtatás” címén. A történelmi viták már nem arról szóltak, hogy kik árulták el az országot 1918–1919-ben, hanem arról, hogy mi minden jót vagy gonosztságot vittek véghez a Habsburg uralkodók hazánkban. Bethlen 1921 novemberében – a király második visszatérési kísérletét követően – benyújtotta a Habsburg-ház trónfosztásáról szóló törvényjavaslatot a Háznak, ami miatt Apponyi gróf tiltakozását fejezte ki, Rupert Rezső viszont megjegyezte, hogy „az egész Habsburg-hagyatékot likvidáljuk”.¹⁰³ Apponyi azért hozzátette, „tudjuk, hogy azt a konszolidációt, amelyre a kormány lépett, megzavarni nem lehet”;¹⁰⁴ Gömbös pedig azt állította, hogy „Károly király visszajövele a keresztény kurzus bukását jelentette volna”.¹⁰⁵ Akárhogy is, a megosztottság olyan erős volt – a kormánypártokon belül is –, hogy „ma már jóformán egyetlen egy kérdést sem tudnak tárgyilagosan letárgyalni egymás között”.¹⁰⁶

Az ÉME radikálisai időnként azért magukhoz ragadták a szót. Arra a kérdésre, hogy ugyan „mi köze az Ébredő Magyaroknak a közigazgatáshoz, Hegedűs György azt felelte, hogy „Mindenhez közünk van!”¹⁰⁷ Ugyanő megosztotta képviselőtársaival azt a gondolatát (fejtetéseiivel egészen Istóczy Győzőig és Verhovay Gyuláig visszanyúlva), hogy az antiszemitizmus oka az a felismerés, hogy „a nemzetek életében mindennek, a legnagyobb katasztrófáknak, a háborúknak oka a zsidóság tudatos munkája volt”.¹⁰⁸ Ezek azonban inkább amolyan utóvédharcok voltak; a nemzetgyűlés megszelídült, legfeljebb a magát „csalhatatlannak érző” Bethlen gróffal szemben sorakoztak fel néhányan. A miniszterelnököt egyes képviselők Tisza Istvánhoz hasonlították, módszereit a régi Munkapártéhoz, az egyik elégedetlenkedő egyenesen „keresztény köpönyegbe öltöztetett junkerizmust” emlegetett.¹⁰⁹ Milotay István szerint a nemzetgyűlés „annak idején”, 1920 elején „a legvehemensebb antiszemita támadások jegyében kezdhetette meg munkáját, s bevégezi azt most egy nagyon megenyhült lelki állapotban”.¹¹⁰ Huszár Károly a Ház levegőjét az utolsó hónapokban eltöltő nyugtalanságot konstataálta.¹¹¹ Hogy ez a nyugtalanság vagy éppen megenyhült állapot a be nem végzett feladatok, a konszolidáló kormányfő eltökéltsége, a tartós megosztottság vagy valami más miatt keletkezett-e, nem tudhatjuk.

¹⁰³ *Naplók*, 259. ülés, 1921. november 4. XIII. 125.

¹⁰⁴ *Naplók*, 266. ülés, 1921. december 12. XIII. 314.

¹⁰⁵ *Naplók*, 266. ülés, 1921. december 12. XIII. 319.

¹⁰⁶ *Naplók*, 288. ülés, 1922. január 14. XV. 46.

¹⁰⁷ *Naplók*, 307. ülés, 1922. február 7. XVI. 348. A *Szózat*, az ÉME napilapja a nemzetgyűlési beszédekhez hasonló tartalmú cikkek sokaságát közölte, elsősorban Bajcsy-Zsilinszky Endre tollából. Lásd: Zétényi (szerk.): *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat*, i. m.

¹⁰⁸ *Naplók*, 286. ülés, 1922. január 12. XIV. 504.

¹⁰⁹ *Naplók*, 296. ülés, 1922. január 24. XV. 470.

¹¹⁰ *Naplók*, 294. ülés, 1922. január 21. XV. 374.

¹¹¹ *Naplók*, 310. ülés, 1922. február 10. XVII. 68.

Összegzés

A tanulmány Magyarország, egyúttal a magyar parlamentarizmus egyik fontos időszakát kívánta bemutatni. Az első megállapítás az lehet, hogy a nemzetgyűlés – tevékenysége, vitái, légköre, az általa közvetített politikai kultúra – lényeges tényezőnek számított a korabeli magyar világban, az újságok nagy terjedelemben foglalkoztak a parlamenti beszédekkel; ezáltal a képviselők jelentősen befolyásolták, alakították a közvéleményt.

Másrészt a nemzetgyűlés többek között azért sem válthatta be sokak kezdeti reményeit – az új Magyarország megalapozását –, mert még kiforratlan pártviszonyok között dolgozott, s a gyakori kormányváltások következtében nem alakult ki határozott politikai irányvonal. Szekfü Gyula „szinte állandósult és reménytelennek tetsző káosz”-nak látta az ellenforradalom első éveit,¹¹² és hasonlókat gondolt Bethlen István gróf is: „...több volt [a nemzetgyűlésben] a szuverenitás öntudata, a hatalmi túltengés, mint a politikai gyakorlat és politikai iskolázottság. Ebben a nemzetgyűlésben még a forradalmi és ellenforradalmi hangulatok domináltak, és a tárgyalásra szánt időt jórészt személyi viták és gyakran a tettegességig elfajuló személyeskedések foglalták el, ahelyett, hogy az ország nagy, életbevágó problémáit a megoldás felé vitték volna.”¹¹³ A képviselőházi naplókat tanulmányozva utólag is az az érzés alakul ki az olvasóban, hogy a viták olykor meglehetősen hisztérikus légkörben folytak.

A képviselők szívesen ízelegették a demokrácia, agrár-demokrácia, kereszténydemokrácia, (magyar) szabadság szavakat, amelyeket többnyire kirekesztő értelemben használtak. Meskó Zoltán azt mondta, hogy a kereszténydemokrácia a „zsidók kiszorítását” és egy „népet szerető középosztály” kitenyésztését jelenti.¹¹⁴ Dichotóm világképük két pólusán az idealizált magyar és a demonizált zsidó helyezkedett el – vagy, ahogy Kunt Gergely néhány éve megfogalmazta a II. világháborús kamasznaplók világképét elemezve: „Hierarchizált és differenciált bipoláris társadalomképük állandó és változatlan eleme a zsidók és magyarok ellentétéből indul ki. A zsidóság negatív tulajdonságokkal felruházott, a magyarokra veszélyes, azokat elnyomott helyzetbe kényszerítő domináns csoportként élt a fejükben. Folytonos fenyegetettség érzése mutatható ki a naplóikban.”¹¹⁵ Mint látható, Kunt ugyanazt érti „bipoláris világkép” alatt, amit a korábban idézett Püski Levente a dichotómiákon alapuló érzelmi megközelítésen. Az új antiszemita hullámmal helyzetbe került képviselők zsidóellenessége egyszerre volt védekező jellegű (a kereszténység, a magyarság, a középosztályok irányában), „kulturális kód” jellegű (a társadalomban található negatív jelenségek megjelölésére szolgált), végül „megváltó” jellegű (a zsidók kiszorítása egy csapásra a magyarság felemelkedését, boldogulását fogja jelenteni).¹¹⁶ A hazaszeretet pedig – az új viszonyok között – már „nem lomha pacifizmus, hanem heroikus fajmentés”.¹¹⁷

Ami végül a bennünket közelebből érdeklő háborús bűnbakkeresést illeti, úgy tűnik, a képviselők szinte kivétel nélkül elfogadták, vallották, hogy a világháborús vereség és összeomlás nem másnak, mint tudatos bomlasztásnak, árulók ténykedésének a következménye volt. Nagyon valószínű, hogy ebben a közvélemény túlnyomó részével azonosan gondolkodtak. Még a kormányt és a radikálisokat rendre keményen bíráló Szilágyi Lajos is úgy

¹¹² Idézi Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, 437.

¹¹³ Idézi Püski: *A Horthy-korszak parlamentje*, 437.

¹¹⁴ *Naplók*, 237. ülés, 1921. július 27. XII. 166.

¹¹⁵ Kunt: *Kamasztűkrök*, 420.

¹¹⁶ Az antiszemitizmus mint „kulturális kód” tézise Shulamit Volkovtól származik. Volkov: *Antisemitism*, i. m. Az antiszemitizmus mint „megváltás” gondolatát Saul Friedländer dolgozta ki. Friedländer: *Nazi Germany & the Jews*, 73–112.

¹¹⁷ Farkas Gyula művét (1929) idézi H. Lukács: *A „faji erők fejlődésrajzáról”, 575.*

nyilatkozott, hogy „már 1920. január 1-jén a 'Virradat' hasábjain külön büntetőeljárást követeltem azok ellen, akik a hadsereget 1918 őszén felbomlasztották”.¹¹⁸ A „zsidókérdés” kapcsán a nemzetgyűlés maroknyi zsidó vagy zsidó származású képviselőjének kivételével mindenki, még a liberálisok is egyetértettek a „zsidó térfoglalás” tézisével. Maga Bárczy István, Budapest neves polgármestere (1906–1918) is így fogalmazott: „Tény az, hogy a zsidók messze felülhaladták azt az arányt [a fővárosi pozícióknál], amelyben a lakosság számában képviselve voltak, és ezt magam sem tartottam sohasem helyesnek és szerencsésnek.”¹¹⁹ A két irányvonal fő különbsége alighanem abban ragadható meg, hogy míg a radikális antiszemita a kétféle érvelést összeesküvés-szerűen összekapcsolták: a „zsidó térfoglalás” tényéből következett szerintük az árulás és összeomlás, addig a képviselőknek egy – a dualizmus korának országgyűlésein szocializálódott – kisebbsége ezt az összekapcsolást nem volt hajlandó megtenni. Ebből adódóan viszont az „üzenetük” Magyarország „kálváriájáról” nem lehetett olyan egyértelmű és hatásos.

BIBLIOGRÁFIA

Nyomtatott források

- Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Nyomtatványai. *Naplók*, I.–XVII. kötet. Digitalizált formában: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyulesi_dokumentumok
- Magyar Törvénytár. 1920. évi törvények. Budapest: Franklin Társulat, 1921.
- Magyar Törvénytár. 1921. évi törvények. Budapest: Franklin Társulat, 1922.
- Andrássy Gyula gróf: *A belpolitikai helyzet*. Új Magyar Szemle, 1. évf. 1920. május–július, 317–327.
- Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat. Szerk. Zétényi Zsolt. Budapest: IdőJel Kiadó, 2022.
- Berzeviczy Albert: *Nemzeti katastrófháink*. Budapesti Szemle, 182. köt. 520. sz. 1920. április, 65–74.
- Berzeviczy Albert: *Búcsú a Monarchiától*. Berzeviczy Albert Naplója (1914–1920). Szerk. Gali Máté. Budapest: Helikon Kiadó, 2015.
- Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk. Vonyó József. Budapest: Osiris Kiadó, 2004.
- Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás*. Budapest: Magyar Hírlap Könyvek, 1989. [1920]
- Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–19*. Budapest: Athenaeum, 1933.
- Teleki Pál: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk. Ablonczy Balázs. Budapest: Osiris Kiadó, 2000.

Szakirodalom

- Bihari Péter: *Lövészárkok a hátszágban*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2008.
- Friedländer, Saul: *Nazi Germany & the Jews*. London: Phoenix Giant Books, 1997.
- H. Lukács Borbála: *A „faji erő” fejlődésrajzáról*. Irodalomtörténeti Közlemények, 71. évf. (1967) 5–6. sz. 563–582.
- Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon*. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2012. 2. kötet
- Kunt Gergely: *Kamasztükrök*. Budapest: Korall Könyvkiadó, 2018.
- L. Nagy Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.
- Paksa Rudolf: *A numerus clausus és módosítása*, In: Gróf Bethlen István és kora. Budapest: Osiris Kiadó, 2014. 137–157.
- Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Budapest: Országház Könyvkiadó, 2021.

¹¹⁸ *Naplók*, 161. ülés, 1921. március 7. VIII. 443.

¹¹⁹ *Naplók*, 48. ülés, 1920. május 27. III. 130.

- Pogány Ágnes: *Az állami pénzpólitika Magyarországon, 1918–1924*. In: Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018. 81–127.
- Révész Sándor: *Húzzuk a keresztünk. A magyarországi választások története 1905–2018*. Budapest: Európa Kiadó, 2022.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.
- Tomka Béla: *Az első világháború és a trianoni béke gazdasági hatásai Magyarországon*. In: Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018. 47–79.
- Turbucz Dávid: *Horthy Miklós beszédei 1919–1923 között*. Századok, 154. évf. (2020) 1. sz. 183–208.
- Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*. Pécs–Budapest: Jelenkor Kiadó–OSZK, 2012.
- Veszprémy László Bernát: *1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története*. Budapest: Jaffa Kiadó, 2021.
- Volkov, Shulamit: *Antisemitism as a Cultural Code. Reflections on the History and Historiography of Antisemitism in Imperial Germany*. Leo Baeck Institute Yearbook, XXIII. 1978. 25–45.
- Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.